

Ж.М. Холов,
катта илмий ходим-изланувчи, ТДИУ

ТАДБИРКОРЛИК МУҲИТИ: ИҚТИСОДИЙ МАЗМУНИ, АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ ВА ТАМОЙИЛЛАРИ

В статье на основе применения методов научной абстракции, сравнительного анализа и группировки раскрыты экономическая сущность предпринимательской среды, предмет, объект и субъекты, основные составляющие, функции и принципы ее деятельности. В результате изученных теоретических понятий и положений сформулированы ряд научных выводов.

In this article, the economic essence of entrepreneurial environment, its object, subject, function and principles have been studied by using scientifically abstraction, comparison analyse, grouping methods.

Калитли сўзлар: тадбиркорлик фаолияти, муҳит, тадбиркорлик муҳити, тадбиркорлик муҳитининг таркибий қисмлари, тадбиркорлик муҳитининг функциялари.

Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик иқтисодий ривожлантиришнинг етакчи ва ҳаракатлантирувчи кучи сифатида қаралиб, мазкур соҳа учун қулай тадбиркорлик муҳити яратишга катта эътибор берилмоқда. Президентимиз томонидан 2014 йилда мамлакатимиз ижтимоий-иқтисодий тараққиётининг муҳим устувор йўналишлари таркибида “Ишбилармонлик – бизнес юритиш учун амалий қулай шароит туғдириб бериш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш реал иқтисодий ислоҳ этишнинг навбатдаги энг муҳим йўналишига айланмоғи зарур” [1], деб белгилаб берилиши ҳам мазкур масаланинг нақадар долзарб аҳамият касб этишини кўрсатади.

Энг аввало, муҳит тушунчасининг мазмунига тўхталадиган бўлсак, “муҳит (арабча – ўраб олинган, ихота этилган) – ҳаёт, фаолият кечадиган табиий ёки ижтимоий шароитлар мажмуи” [2], “муҳит – бу атрофдаги шарт-шароит, ҳолат, ушбу шароитлар билан боғланган кишилар йиғиндиси” [3] дея изоҳланади. Демак, муҳит – ўзининг муайян объектига нисбатан қулай ҳаётий фаолиятни амалга ошириш имкониятини таъминловчи шарт-шароитлар мажмуи.

Бундан кўринадики, муҳит кенг тушунча. Уни табиат, ижтимоий ҳаётдаги кўплаб объектларга нисбатан қўллаш мумкин. Масалан, ўсимликларнинг микробиологик муҳити, оила муҳити, меҳнат жамоаси муҳити, жамиятдаги ижтимоий муҳит ва ҳоказо. Бу тушунчаларнинг умумий томони шундаки, уларнинг барчасида муҳит мазмуни жиҳатидан турлича бўлган объектлар учун қулай ҳаётий фаолиятни амалга ошириш имкониятини таъминловчи шарт-шароитлар мажмуи сифатида майдонга чиқади.

Шунингдек, тадбиркорлик муҳити ҳам иқтисодийнинг турли даражасида тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун зарур бўлган шарт-шароитлар мажмуини ифодалайди. Тадбиркорлик муҳити, биринчидан, кишиларнинг

тадбиркорлик фаолиятини бошлаш ва у билан шуғулланиш хоҳиши ва имкониятларига таъсир этувчи умумий иқтисодий, ижтимоий-маданий, сиёсий омилларни ўз ичига олса, иккинчидан, тадбиркорлик фаолиятини бошлаш жараёнларини енгиллаштирувчи кўмак ва қўллаб-қувватлаш хизматларини назарда тутати.

Тадбиркорлик муҳитининг иқтисодий мазмунини очиб беришда мамлакатимиз ҳамда хорижлик олим ва мутахассислар томонидан унинг қатор жиҳатлари тадқиқ этилганини таъкидлаш лозим. Жумладан, D. Gnyawali ва D. Fogel [4] тадбиркорлик муҳитини етарли малака ва кўникмаларга эга тадбиркорлар, малакали ишчи кучи, таъминотчилар, харидорларнинг мавжудлиги, янги бозорлар, юқори даражадаги рақобат мавжудлиги, ҳукуматнинг тадбиркорлар фаолиятини рағбатлантирувчи сиёсати, маслаҳат хизматлари таъминоти, инфратузилма тизими, кишиларнинг тадбиркорлик фаолиятига бўлган муносабати, кўникмаси, тажрибаси ва мотивациялари орқали ўрганганлар.

Bruno, Tyebjee (1982), Gartner (1985), Manning, Birley, Norburn (1989), Staley, Morse (1971) мавжуд тадбиркорлик муҳитини тадбиркорликни мамлакат ёки минтақа миқёсида ривожланишига олиб келувчи шарт-шароитлар сифатида тадқиқ қилганлар [5].

Dana (1987), Davidsson (1991), Doutriaux (1988), Hawkins (1993), Pennings (1982), Swanson, Webster (1992), Takyi-Asiedu (1993) ўз эътиборларини тадбиркорлик муҳитига таъсир этувчи ташқи омилларни ўрганишга қаратганлар [6].

Goodman, Meany, Pate (1992), Mokry (1988), Segura (1988), Westhead (1990) эса давлатнинг тадбиркорлик муҳитини шакллантириш ва ривожлантириш учун яратган шарт-шароитлари ҳамда имкониятларини ўрганганлар [7]. Тадбиркорлик муҳитини шакллантиришда давлатнинг ролини тадқиқ этиш орқали сиёсий омилларни тадбиркорлик фаолиятига ижобий таъсирининг қатор жиҳатларини очиб берганлар. Бу жиҳатлар венчур капитали фондлари, солиқ имтиёзлари, давлатнинг харид қилиш ёки таъминот дастурларининг мавжудлиги, шахсий ғоя ва инновациялар муаллифларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш, ҳукумат идораларининг тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлаши, таълим муассасалари томонидан тадбиркорлик билан шуғулланувчи кадрларни тайёрлаш, тадбиркорликни рўйхатдан ўтказишдаги тўсқинлик ҳолатларини қисқартириш кабиларни ўз ичига олади.

Таъкидлаш лозимки, бугунги кунда мамлакатимизда тадбиркорлик муҳити, ишчан муҳит ва ишбилармонлик муҳити бир хил мазмунда қўлланилмоқда. Айниқса, тадбиркорлик фаолиятини тартибга солувчи кўплаб ҳуқуқий-қонунчилик ҳужжатларида ишчан муҳит ва ишбилармонлик муҳити шаклида қўлланиб келинмоқда [8].

Иқтисодиёт бўйича илмий манбаларда, масалан, Д. Гнявали, Д. Фогель, М. Лапуста, В. Гребеник, С. Шкодинский, Р. Шестаков, Л. Шикунова, О. Дробышева, О. Кусакина, Н. Пальцев, И. Цыпин, И. Максимов, С. Кан, А. Асаул, А.В. Бусугина С.Н. Буханцева ва бошқаларнинг илмий ишларида тадбиркорлик муҳити атамаси кўпроқ қўлланилади [9]. Л. Горбенко, А. Бойцов,

В. Пресняков, В. Тишков, Б. Ғойибназаров, Х. Рахмонов ишчан муҳит атамасидан фойдалансалар, В. Котельников, Д. Суёнов бизнес муҳит атамасини қўллайдилар[10]. Айни пайтда, Д. Шодибекова ва М. Гулмановнинг илмий ишларида бир вақтнинг ўзида тадбиркорлик муҳити, ишбилармонлик муҳити ва бизнес-муҳит атамаларининг аралаш ҳолда қўлланганини кузатиш мумкин[11].

Тадбиркорлик муҳитининг иқтисодий мазмунини очиб беришда унинг предмети, объекти ва субъектларини аниқлаб олиш муҳим ҳисобланади.

Фикримизча, тадбиркорлик муҳитининг предмети бўлиб тадбиркорларнинг самарали ва тўлақонли фаолияти учун зарур шарт-шароитлар яратиш билан боғлиқ бўлган ижтимоий-иқтисодий муносабатлар, алоқа ва механизмлар ҳисобланиб, у қуйидаги асосий йўналишларни қамраб олади:

- тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш ва ривожлантириш;
- тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш учун иқтисодий эркинликни таъминлаш;
- тадбиркорларнинг мустақил фаолиятидаги таваккалчилик даражасини минималлаштириш ва фаолиятининг барқарорлигини ошириш;
- тадбиркорлик фаолияти тижорат муваффақияти, унинг жавобгарлигининг қонуний кафолатлари ва ижтимоий жавобгарлик мотивациясини таъминлаш;
- бозор тизимига асосланган самарали иқтисодий алоқаларни, иқтисодий ресурслардан фойдаланиш имкониятини таъминлаш ва ҳ.к.

Тадбиркорлик муҳити субъекти мазкур муҳит шарт-шароитлари ва имкониятларидан фойдаланувчилар (яъни тадбиркорлар, сотувчи ва харидорлар, истеъмолчилар ва бошқалар), уларнинг турли гуруҳлари; мазкур муҳитни шакллантиришда иштирок этувчи давлат, нодавлат идоралари, хусусий сектор вакиллари ва бошқалардан иборат бўлса, тадбиркорлик муҳити объекти турли кўринишдаги тадбиркорлик фаолияти ҳисобланади.

Тадбиркорлик муҳити ўз ичига кўплаб таркибий қисмларни олади. Бу таркибий қисмларни тадбиркорлик муҳити омиллари ёки жиҳатлари деб ҳам юритиш мумкин. Улардан асосийлари сифатида қуйидагиларни ажратиб кўрсатиш мақсадга мувофиқ: ҳукуқий; сиёсий; иқтисодий; ижтимоий-руҳий; маънавий-маърифий; ташкилий; технологик ва бошқалар. Ушбу таркибий қисм (омил)лар биргаликда яхлит тадбиркорлик муҳитини шакллантиради.

Бугунги кунда тадбиркорлик муҳитининг иқтисодий мазмунига оид илмий манбалар таҳлили шуни кўрсатадики, мазкур тушунча аксарият ҳолларда тадбиркорлик фаолияти учун зарур шарт-шароитларни яратишга қаратилган турли йўналиш ва тавсифдаги омиллар (таркибий қисмлар)нинг шунчаки йиғиндиси сифатида ифодаланган. Бироқ, фикримизча, тадбиркорлик муҳити таркибий қисмларнинг шунчаки, механик тарздаги йиғиндисидан иборат эмас. Балки муҳит самарали амал қилиши, ўзининг функцияларини тўлақонли амалга ошириши учун мазкур таркибий қисмлар ўртасида ўзаро мувофиқлик ва мутаносиблик таъминланган бўлиши лозим.

Тадбиркорлик муҳитининг қуйидаги асосий функцияларини ажратиб кўрсатиш мумкин (жадвал).

Тадбиркорлик муҳитининг асосий функциялари

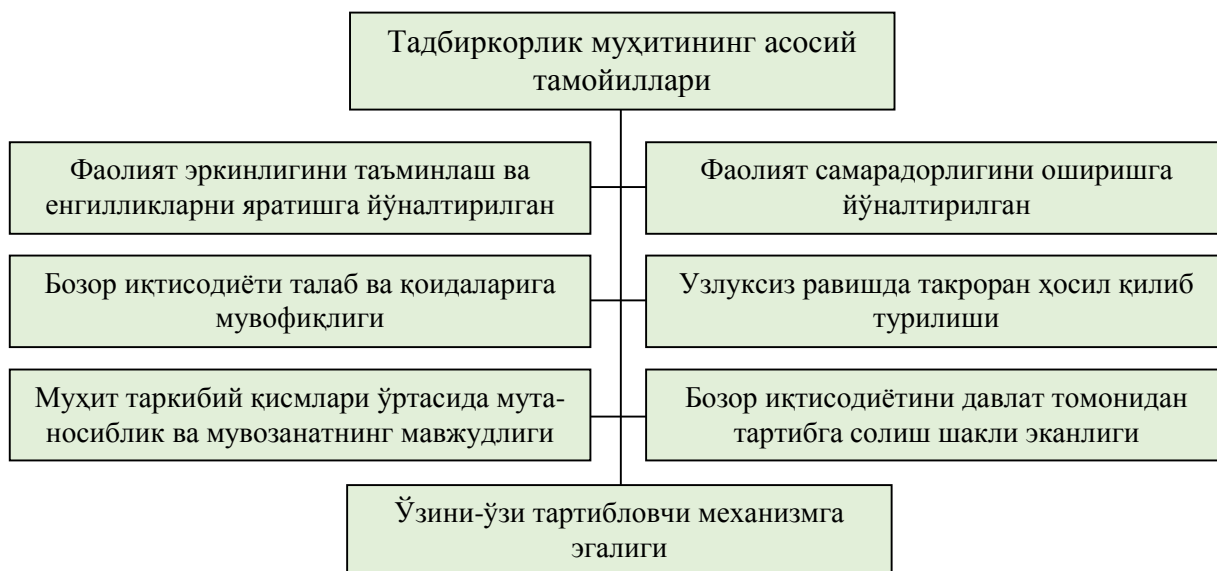
Номи	Қисқача мазмуни
Муҳофазалаш функцияси	Муҳит ўз майдонида бўлган объектни ташқи ва ички салбий таъсирлардан ҳимоялайди. Бундай ҳимоялаш фақат ҳуқуқий жиҳатдан, яъни турли ҳуқуқий кафолатларнинг ўрнатилиши билан чекланмай, балки бошқа жиҳатлар кесимида ҳам таъминланади. Масалан, иқтисодий жиҳатдан – корхоналарнинг молиявий ночор ҳолатга тушиб қолишининг олдини олиш; сиёсий жиҳатдан – сиёсий жараёнларнинг турли эҳтимолий таъсирларига йўл қўймаслик; ташкилий жиҳатдан – корхона фаолиятини ташкил этиш, уни турли иқтисодий ресурслардан фойдаланиш имкониятларини таъминлаш каби механизмларнинг тўлиқ ишлаши орқали ҳам намоён бўлади
Парваришлаш функцияси	Муҳитнинг ўз майдонидаги объектлар муҳофазасини шунчаки таъминлаб қолмай, балки уларни парваришлаш, яъни уларнинг ҳаётийлик даврининг қуйи босқичидан юқори босқичи томонга ҳаракатланишини таъминлаш орқали намоён бўлади
Таъминлаш функцияси	Муҳитни ўз майдонидаги объектларнинг самарали ва тўлақонли фаолиятини таъминлаш орқали намоён бўлади
Фаоллаштириш функцияси	Муҳит ўз майдонидаги объектни фақатгина муҳофаза қилиб ва парваришлаб қолмай, балки унинг фаол ҳаракат қилишини таъминлаш лозим
Рағбатлантириш функцияси	Муҳит ўз майдонидаги объектни рағбатлантириши, масалан, тадбиркорлик фаолияти кўрсаткичлари яхшиланган ҳолда унинг имкониятлари ҳам кенгайиб боришини таъминлаш зарур
Жалб этиш функцияси	Муҳит ўз майдонига янгидан-янги объектларни жалб этиб бориши ҳамда бундай кенгайиш натижасида ўзи ҳам кучайиб бориши лозим

Манба: Муаллиф ишланмалари асосида тузилган.

Юқорида таъкидланганидек, тадбиркорлик муҳитининг ҳар бир функцияси унинг барча омиллари (таркибий қисмлари) учун тааллуқли бўлиб, ўз йўналиш хусусиятидан келиб чиққан ҳолда бажарилиши керак. Масалан, тадбиркорлик муҳитининг ҳуқуқий жиҳати (тадбиркорлик фаолияти асосларининг қонун билан мустаҳкамланиши, турли кафолатларнинг белгиланиши ва бошқалар) бир вақтнинг ўзида муҳофазалаш, парваришлаш, таъминлаш, фаоллаштириш, рағбатлантириш, жалб этиш функцияларини бажариши лозим.

Тадбиркорлик муҳитининг иқтисодий мазмунини очиб беришда унинг асосий қоида (тамойил)ларини белгилаб олиш муҳим аҳамият касб этади. Чунки мазкур муҳит амал қилиш тамойилларининг аниқлиги ҳамда бу борадаги хатти-ҳаракатларнинг мақсадга мувофиқ йўналтирилганлиги унинг самарадорлигига сезиларли таъсир кўрсатади.

Умумий ҳолда тадбиркорлик муҳитининг кўплаб тамойиллари мавжуд бўлиши мумкин. Бироқ, фикримизча, бу ўринда асосий мақсад – тадбиркорлик муҳитини самарали шакллантириш нуқтаи назаридан унинг бир қатор асосий тамойилларини алоҳида ажратиб кўрсатиш мумкин (расм).

Расм. Тадбиркорлик муҳитининг асосий тамойиллари
Манба: Муаллиф ишланмалари асосида тузилган.

Қуйида ушбу тамойилларнинг мазмун-моҳиятига тўхталиб ўтамиз.

Тадбиркорлик фаолияти эркинлигини таъминлаш ва енгилликларни яратишга йўналтирилгани. Энг аввало, ҳар қандай муҳит ўз объектнинг фаолияти учун эркинлик ва енгиллик яратишга қаратилган бўлади. Шу нуқтаи назардан тадбиркорлик муҳити ҳам мамлакатдаги тадбиркорлик фаолияти эркинлигини таъминлаш ва унга қатор енгилликлар яратишга йўналтирилгандир. Жумладан, мамлакатимизда тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқларининг устуворлиги ҳақидаги тамойил жорий этилган, фақат ўтган йилнинг ўзида рухсат беришга оид 80 дан ортиқ тартиб-таомил, лицензияланадиган фаолият турларининг 15 таси, 65 турдаги статистик ҳисоботлар, 23 турдаги ҳисоботни тақдим этиш муддатлари қисқартирилгани, 22 турдаги интерфаол солиқ хизмати жорий этилиб, зарур рухсатномалар бериш муддати 2 марта қисқартирилгани мазкур тамойил доирасида амалга оширилган чора-тадбирлар ҳисобланади[12].

Тадбиркорлик фаолиятининг самарадорлигини оширишга йўналтирилгани. Тадбиркорлик муҳити тадбиркорлик фаолияти самарадорлигининг оширишига хизмат қилиши лозим. Бунинг учун у тадбиркорларнинг харажатларини қисқартириб, уларнинг ишлаб чиқариш ва молиявий натижаларини оширишга таъсир кўрсатувчи чора-тадбирларни қўллаб бориши зарур. Масалан, Ўзбекистонда бу борада салмоқли ишлар амалга оширилмоқда. Ўтган йилнинг ўзида тадбиркорлик фаолияти учун рухсат бериш жараёнлари учун харажатлар қиймати 5 марта қисқартирилди. Шунинг қайд этиш жоизки, тадбиркорлик субъектлари томонидан рухсатнома олиш жараёнида тўланадиган харажатлар 8 баробар камайтирилди, банкларда ҳисобрақами очиш учун тўловлар бекор қилинди ва бу борада бошқа зарур тадбирлар амалга оширилди[12].

Тадбиркорлик муҳитининг бозор иқтисодиёти талаб ва қоидаларига мувофиқлиги. Тадбиркорлик фаолияти бозор иқтисодиёти тизимининг муҳим таркибий қисми экан, унга шарт-шароит яратувчи муҳит ҳам айнан мазкур тизим талаб ва қоидалари асосида шакллантирилган бўлиши лозим. Масалан, барча фаолият ёки хатти-ҳаракатларнинг талаб ва таклиф, фойда ва зарар, рақобат каби механизмларга асосланиши муҳим қоидалардан биридир. Шубҳасиз, хўжалик амалиётида барча фаолият ёки хатти-ҳаракатларга соф бозор тизими талаб ва қоидалари нуқтаи назаридан ёндашиб бўлмайди. Бироқ, бу ҳолат тадбиркорлик муҳити фаолиятини бозор тамойилларига мувофиқлаштириш заруратини инкор этмайди.

Муҳитнинг узлуксиз равишда такроран ҳосил қилиб турилиши. Муҳитнинг шаклланиши ва амал қилишидаги ўзига хос жиҳатдан яна бири – бу уни ҳосил қилишнинг узлуксиз равишда такрорланиб туришидир. Яъни муҳитнинг шаклланиш, ривожланиш ҳамда амал қилиш жараёни тўхтовсиз ҳаракатда бўлади. У ўзини ривожланишининг муайян нуқтасида тўлиқ такомилга етишган бўлиши мумкин, бироқ тараққиётнинг кейинги ўзгаришлари уни янада такомиллаштириш борасидаги янги имкониятлар ва йўналишларни вужудга келтиради. Бу эса муҳитнинг, шу жумладан, тадбиркорлик муҳитининг узлуксиз равишда такроран ҳосил қилиб турилишини билдиради. Шундай экан, муҳитни такрор ҳосил қилиш жараёнининг тўхташи унинг объекти ҳаракатининг тўхтаганлигини англатади.

Муҳит таркибий қисмлари ўртасида мутаносиблик ва мувозанатнинг мавжудлиги. Ҳар қандай муҳит (шу жумладан тадбиркорлик муҳити ҳам) тизимли тузилма сифатида муайян мутаносиблик ва мувозанатга эга бўлади. Энг аввало, ички мутаносиблик ва мувозанат муҳим ўрин тутди. Таркибий қисмлар ўртасидаги мутаносиблик муҳитнинг ўзига хос хусусиятлари ва тавсифидан келиб чиққан ҳолда шаклланади. Агар буни тадбиркорлик муҳитига татбиқан олинса, тадбиркорлик фаолияти учун қулай шарт-шароитлар яратишга хизмат қилувчи турли (масалан, иқтисодий, ҳуқуқий, ташкилий ва бошқа) омиллар (ёки чора-тадбирлар) ўртасидаги нисбатларни англатади.

Муҳитнинг мувозанати унинг таркибий қисмлари ўртасида вужудга келувчи ўзаро мувофиқлик, тенгликни англатади. Бундай мувозанат ички ва ташқи кўринишда бўлиши мумкин. Ички мувозанат муҳитнинг яхлит тизим сифатида шаклланиши ва амал қилишига имкон яратади. Ташқи мувозанат эса муҳит ички таркибий қисмларини муҳитдан ташқаридаги бошқа жараён ва ҳодисалар билан ўзаро мувофиқлигини таъминлайди.

Муҳитнинг фаолияти узлуксиз равишда мувозанатнинг бузилиши ва қайта тикланиши орқали амал қилади. Мисол учун, тадбиркорлик фаолияти учун ташкилий жиҳатдан янги қулайликнинг (масалан, тадбиркорлик субъектини рўйхатдан ўтказишнинг Интернет орқали он-лайн шаклида амалга оширилиши) белгиланиши таркибий қисмлар ўртасидаги мавжуд мувозанатни бузади. Мазкур мувозанатни қайта тиклаш учун эндиликда ушбу таомилнинг меъёрий-ҳуқуқий асосларини ишлаб чиқиш, технологик имкониятларини таъминлаш, маънавий-маърифий (янги тартибни тадбиркорлар эътиборига етказиш, бу ҳақда тушунча бериш, уни амалга ошириш кўникмаларини ҳосил қилиш ва ҳ.к.) чора-

тадбирларини йўлга қўйиш зарур. Шундай тарзда ташқи мувозанат ҳам тадбиркорлик муҳитининг ички тартиб-таомилларини ундан ташқаридаги умумий тартиб-таомиллар билан ўзаро мослиги, мувофиқлиги орқали таъминланади. Шундан келиб чиққан ҳолда, тадбиркорлик муҳити тадбиркорлик фаолияти учун қулай шарт-шароитларни яратувчи таркибий қисмлар ёки омилларнинг шунчаки йиғиндиси эмас, балки ўзаро мутаносиблик ва мувозанат асосида яхлит тизим ҳолда амал қилувчи мажмуи ҳисобланади. Муҳит фаолиятининг самарадорлиги унинг таркибий қисмларининг ўзаро бир-бирига мувофиқлиги орқали белгиланади.

Тадбиркорлик муҳитининг ўзини-ўзи тартибловчи механизмга эгаллиги. Тадбиркорлик муҳитининг тизим сифатидаги тавсифидан келиб чиқувчи муҳим тамойил – унинг таркибида ўзини-ўзи тартибловчи ички механизмнинг мавжудлигидир. Тўғри, тадбиркорлик муҳитининг тўлақонли ва самарали фаолиятини таъминлаш учун ташқи тартибга солишнинг аҳамияти юқори. Бироқ муҳитнинг мавжуд бўлиши ва амал қилиши учун ўзини-ўзи тартибловчи ички механизм етакчи роль ўйнайди. Айнан шу механизм тадбиркорлик муҳити таркибидаги нисбатлар ва мувозанатни шакллантиради, улар бузилган тақдирда янгидан мувозанатга келтиради.

Юқорида кўриб чиқилган назарий тушунчалар ва қоидалар асосида куйидаги хулосаларни илгари суриш мумкин:

1. Тадбиркорлик муҳитининг иқтисодий мазмунига тадбиркорлик фаолияти учун зарур шарт-шароитларни яратишга қаратилган турли йўналиш ва тавсифдаги омиллар (таркибий қисмлар)нинг шунчаки йиғиндиси сифатида қараш нотўғри бўлиб, бундай ёндашув маълум назарий ва амалий муаммоларни келтириб чиқариши мумкин. Шунга кўра, тадбиркорлик муҳитига ўзаро мувофиқ ва мутаносиб тарзда шаклланган ҳамда уйғунликда амал қилувчи таркибий қисмларнинг мажмуи сифатида қараш мақсадга мувофиқ.

2. Мамлакатда тадбиркорлик муҳитини шакллантириш ва ривожлантириш унинг асосий функцияларидан келиб чиққан ҳолда, яъни бу борадаги ҳар бир муайян чора-тадбир ушбу функцияларни ҳисобга олиб амалга оширилиши лозим.

3. Тадбиркорлик муҳитининг амал қилиш тамойилларини билиш ва тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришда ушбу тамойиллардан мақсадга мувофиқ фойдаланиш унинг самарадорлигига сезиларли таъсир кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Каримов И.А. 2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади. /Мамлакатимизни 2013 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2014 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маъруза / И.А.Каримов. – Т.: Ўзбекистон, 2014, 29-б.

2. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006, 663-664-б.

3. Экономический словарь./ Багудина Е.Д., Большаков А.К. и др.; /отв.ред. Архипов А.И. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. -624 с.

4. Gnyawali, D. and Fogel, D. (1994). Environments for entrepreneurship development: key dimensions and research implications. *Entrepreneurship, Theory and Practice*, 18, 4: 43-62.

5. Bruno A.V., Tyebjee T.T. The environment for entrepreneurship in C.A. Kent, D.L. Sexton, K.H.Vesper (Eds.), *Encyclopedia of entrepreneurship*, pp. 288-307. Englewood Cliffs, NJ. Prentice Hall; Gartner W.B. A conceptual framework for describing the phenomenon of new venture creation *Academy of Management Review*, 10(A), 696-706.; Manning K., Birley S., Norburn D. Developing new ventures strategy *Entrepreneurship Theory and Practice*, 14(1), 69-76.; Staley E., Morse R. Developing entrepreneurship: Elements for a program in P.Kilby (Ed), *Entrepreneurship and economic development*, pp. 357-384. New York' Free Press.

6. Dana L.P. The spirit of entrepreneurship and the commonwealth government of Australia. *Journal of Small Business Management*, 26(1), 63-65.; Davidsson P. Continued entrepreneurship. Ability, need, and opportunity as determinants of small firm growth. *Journal of Business Venturing*, 6, 405-429.; Doutriaux J.A. Government procurement and research contracts at start-up and success of Canadian high-tech entrepreneurial firms. In B.A. Kirchoff, W.A. Long, W.E. McMullan, K.H. Vesper, W.E. Wetzel (Eds.), *Frontiers of entrepreneurship research*, pp. 582-594. Wellesley, MA: Babson College; Hawkins D.L. New business entrepreneurship in the Japanese economy. *Journal of Business Venturing*, 8, 137-150.; Pennings J.M. Organizational birth frequencies an empirical investigation. *Administrative Science Quarterly*, 27, 120-144.; Swanson D., Webster L. *Private sector manufacturing in the Czech and Slovak Republic: A survey of firms*. Washington, DC: The World Bank; Takyi-Asiedu S. Some socio-cultural factors retarding entrepreneurial activity in sub-Saharan Africa. *Journal of Business Venturing*, 8, 91-98.

7. Goodman J.P., Meany J.W., Pate L.E. The government as entrepreneur. Industrial development and the creation of new ventures. In D.L. Sexton & J.D. Kasarda (Eds.), *The state of the art on entrepreneurship*. Boston. PWS-Kent.; Mokry B.W. *Entrepreneurship and public policy. Can government stimulate start ups?* New York. Quorum Books.; Segura E. Industrial, trade and financial sector policies to foster private enterprises in developing countries. *Columbia Journal of World Business*, 23(1), 19-27.; West head P. A typology of new manufacturing firms in Wales Performance measures and public policy implications. *Journal of Business Venturing*, 5, 103-122.

8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. 2011-2015 йилларда Ўзбекистон иқтисодиётида ислохотлар кўламини кенгайтириш ва чуқурлаштириш, мамлакатда ишчанлик муҳитини шакллантиришнинг мезонлари ва баҳолаш тизимини аниқлаш ва амалга оширишга доир чоратadbирлар Дастури тўғрисида. 2011 йил 7 январь, ПҚ-1464-сон; Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш учун қулай ишбилармонлик муҳитини

шакллантиришга доир кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида. 2011 йил 24 август, ПФ-4354-сон; Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Ишбилармонлик муҳитини янада тубдан яхшилаш ва тадбиркорликка янада кенг эркинлик бериш чора-тадбирлари тўғрисида. 2012 йил 18 июль, ПФ-4455-сон; Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Ўзбекистон Республикасида инвестиция иқлими ва ишбилармонлик муҳитини янада такомиллаштиришга доир кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида. 2014 йил 7 апрель, ПФ-4609-сон.

9. Лапуста М.Г., Шаршукова Л.Г. Риски в предпринимательской деятельности.– М.: ИНФРА-М, 1998. – 223 с.; Гребенник В.В. Основы предпринимательства / В.В.Гребенник, С.В. Шкодинский. – М.: Изд-во МИЭМП, 2005. – 258 с.; Шестаков Р.Б. Концептуальные основы онтологии предпринимательской среды // Экономические науки и экономическая теория, 2010, 1(62), 56 стр.; Шикунова Л.Н., Дробышева О.В. Инновационное развитие корпоративной предпринимательской среды. Современные исследования социальных проблем, №1(05), с. 201.; Кусакина О.Н., Пальцев Н.И. Предпринимательская среда региона как интегрированная совокупность факторов и условий развития бизнеса // Вестник Института дружбы народов Кавказа «Теория экономики и управления народным хозяйством». 2008. №4(8).; Цыпин И.С. Предпринимательство как субъект рыночного хозяйства, его государственное регулирование в условиях рынка / И.С. Цыпин// Российское предпринимательство. 2007. № 4. - С. 42-46.; Максимов И.Б. Оценка предпринимательской среды инвестиционного климата с помощью рейтингов и индексов. Модернизация экономики региона, 2010. №5, стр. 129; Асаул А.Н. Организация предпринимательской деятельности. -<http://knigi-uchebniki.com/predpriyatiy-ekonomika/predprinimatelskaya>; Буханцева С.Н. Формирование эффективной предпринимательской среды. Фундаментальные исследования, №4, 2013, стр. 473.

10. Горбенко Л.И. Материалы XI региональной научно-технической конференции “Вузовская наука – Северо-Кавказскому региону”. Том третий. Экономика. Ставрополь: СевКавГТУ, 2007. 267 с.; Бойцов А. Город развивает бизнес-среду региона // Информационный бюллетень Санкт-Петербургской торгово-промышленной палаты. 2008. № 8(20).; Институциональная экономика / под рук. Д. С. Львова. М., 2001.; Тишков В.Н. Экономические реформы и деловая среда: опыт Китая. Научные доклады. Санкт-Петербургский государственный университет. Высшая школа менеджмента, №11 (R)–2010, Санкт-Петербург 2010, стр. 6.; Ғойибназаров Б., Рахмонов Х. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари ривожланишининг иқтисодий таҳлили. Иқтисодиёт ва таълим, 2008, №2, 51-б.; Котельников В. Ten3 Business e-Coach и CECSI.ru. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.cecsi.ru/coach/business_environment; Суюнов Д.Х. Бизнес муҳитнинг ривожланишига корпоратив бошқарув механизмини жорий этишни такомиллаштириш. Иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. - Т., 2008, 22-б.

11. Шодибекова Д. ва бошқ. Тадбиркорлик фаолиятини молиявий қўллаб қувватлашнинг стратегик йўналишлари. “Иқтисодийёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журналы. № 2, ноябрь, 2011.; Гулманов М.А. Кичик бизнес кооперацион алоқаларини эконометрик моделлаштириш (Хоразм вилояти мисолида). Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. - Т., 2011, 3, 9-б.

12. Каримов И.А. 2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади: Мамлакатимизни 2013 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2014 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маъруза – Т.: Ўзбекистон, 2014, 29-б.